

TANULMÁNYOK

DOMONKOS OTTÓ

A soproni evangélikusok
perselyládájának olajfestménye
a 17. század második feléből

A soproni Evangélikus Egyházi Múzeum (Templom u. 12.) állandó kiállításában egy, a 17. század második feléből való különleges perselyláda vonja magára a látogatók figyelmét. A láda fából készült, de oldalait architektonikus elemekkel, pillérekkel, oszlopokkal, fülkékkel díszítették: a kettős láda alsó részét toszkán pillérekkel és falfülkével, a felső részét aranyozott, korinthoszi fejezetű csavart oszlopokkal, fülkagyűlés ornamentikával és itt is falfülkével s esztergályozott rátétdíszekkel, ahogy nemegyszer a kis kabinetszekrényeket vagy céhládákat szokták (1. kép).

1. kép. Templomi perselyláda a 17. század közepéről. (M: 100 cm, H: 60 cm, Sz: 44 cm)
Sopron, Evangélikus Múzeum

Valóságos „kis-architektúra” tehát a perselyláda, s ez készítettőjének reprezentatív szándékait jelzi. Ezt a szándékot még inkább felerősíti, hogy a láda fedelének belső lapjára olajfestményben Jézus egyik példabeszédének jelentét, „A szegény asszony fillérje” témájú ábrázolást festtették meg. Valójában ennek a vállmagasságú perselyládának két fedele volt. Az egyik, a belső, az alsó, a pénzbedobó-nyílást foglalta magában, míg a másik, az efölé boruló felnyitható volt. S ha a hívek pénzzadományait a ládába akarták dobni, a láda felső fedelét fel kellett nyitni, s ekkor a belső oldalára festett kép az adományozó szemmagasságába kerül. Adománya a festett jézusi példázat által az egyház és a hit támogatásának vizuális megerősítését, visszaigazolását is szolgálta. Annál is inkább, mert a Jézus és a szegényasszony fillérje jelenetet a soproni festményen 17. századi kortársi viseletbe öltözött, egyéni karakterű szereplők fogják közre (2.kép).

Csatkai Endre Sopron műemléki topográfiájában közli a kettős láda leírását, a jelenet német nyelvű mottóját, hozza a láda festményének képét is, amelynek festőjét így határozza meg: „Valószínűleg német festő jó munkája a 17. század második feléből. Holland hatás alatt.”¹

Sajnos a színes olajfestmény jelenetével, de egyáltalán a perselyláda készítőjével, az ábrázolt személyek azonosításával az egyébként gazdag soproni evangélikus helytörténeti irodalom nem foglalkozott, sem Müllner Mátyás,² sem Gamauf Teofil, de Payr Sándor egyháztörténeti munkájában sem találtunk erre vonatkozó nyomokat.³ Az evangélikus egyház és közössége 17. századi üldöztetésének, s az ellene való küzdelemnek időszakában készült kiváló emlék az egyház régi templomi leltáraiban sem szerepel. A perselyládára Bunker János Rajnárd figyelt fel 1903-ban, amikor az evangélikus egyház műkincesit bemutatta a soproni *Neue Zeitung*-ban. Ismertette a templomépítés vázlatos történetét, az 1676-os tűzvész pusztítását, a templom újjáépítését és az adományozókat, és követte a tárgyak sorsát a 20. század elejéig. A beszámoló végén felhívta a figyelmet az akkor az oltár mögött eldugva található, díszesen faragott perselyládára és a fedőlapjának belsején látható, nemrég restaurált festményre. *„Es ist jenes Opferbecken, welches an der Rückseite des Altares steht. Sein reiches stilgerechtes Schnitzwerk und jenes Oelbild, das das Innere des Deckels ziirt, verwiesen auf das XVII. Jahrhundert. Leider konnte ich, trotz der aufgegebenen Mühe, nicht auf die Spur des Ursprungs dieses Kunstgegenstandes kommen. In dem „Extra Buche“ von Jahre 1676 ist wohl wiederholt eines „Gotteskastens“ Erwähnung getan, ob aber unter dem Gotteskasten dieses Opferbecken verstanden ist, muss dahin gestellt bleiben. Fest steht jedoch, das dieses Opferbecken, insbesondere jetzt, nachdem es vor einigen Jahren durch die*

¹ Csatkai Endre – Dercsenyi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1953. 235.

² Müllner Mátyás: A soproni evangélikus főtanoda története, a soproni evangélikus gyülekezet nevezetesebb eseményeivel együtt. Sopron 1857.

³ Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházköztség története. Sopron 1917. I.

Herren Professor Hauser und Ignaz Pinter kunstgerecht renoviert worden ist, eine Sehenswürdigkeit der Kirche bildet. Leider steht dieses Kabinetstück alten Kunstsinnes in seiner Verlassenheit und in Duffer hinter dem Altare nicht an seinem Platze. Der richtige Ort, wohin das Opferbecken gehört, ist meines Erachtens unser Museum, das denselben auch bei Zuerkennung das Eigentumsrechtes an die evangelische Gemeinade gerne einen Ehrenplatz einräumen würde.”⁴

Sajnos a javaslat nem valósult meg. A perselyláda sem a Soproni Múzeumnak az új városháza II. emeleti termeiben berendezett, sem a megvásárolt Lenck-villa múzeummá alakított állandó kiállításába (1913) nem került be. A Csatkai Endre topográfiájában közölt festménnyel a soproni szabó céh mesterremek-rajzainak viselettörténeti megjelenítésével kapcsolatban már az 1950-es években foglalkoztam, s a festményt később, „A magyarországi céhes szabók mintakönyvei, 1630–1838.” című munkámban 1997-ben közöltem is.⁵ Bünker János Rajnárd – mint láttuk – 110 évvel ezelőtt kifejezetten ambicionálta, hogy a régi számadásokban a perselyláda megrendelőjének, (asztalosának, festőjének) nyomára jusson, de nem járt eredménnyel. Az egyháztörténeti vagy a művészettörténeti kutatások azóta sem hoztak új eredményeket. S abban sem jutott előbbre a kutatás, hogy az 1676. évi forrásban (Extrabuch) többször is említett "Gotteskasten" azonos lehet e ezzel a templomi persellyel, vagy sem. Akár azonos is lehet, hiszen az 1676-os forrás éppúgy "Gotteskasten"-t említ, mint a soproni Evangélikus múzeum perselyládáján lévő festmény német felirata a templomi persely megnevezésére. De mivel a kérdés további adatok híján nem dönthető el, ezért a festmény interpretációjához módszertanilag más utat választottam. Úgy gondolom, érdemes a perselyláda fedelének festményére, mint a soproni evangélikus egyház küzdelmes éveinek, az 1670-es éveknek kordokumentumára tekinteni, s ennek szellemében megkísérelni, hogy vajon lehet-e a festményen ábrázolt korabeli alakokat a korszak soproni evangélikus egyháztörténetének meghatározó szereplőivel azonosítani? Bár a szereplők egy részéről közel egykorú képmásokat is bemutatok, mégis, mivel nem a művészettörténet a mesterségem, e tanulmányban nem a portréikonográfia összehasonlító módszerével élek, hanem egyháztörténeti, társadalomtörténeti, politikátörténeti szempontokat mérlegelve keresem a festett perselyfedélen ábrázolt alakokban a soproni történet lehetséges szereplőit.

---

⁴ Bünker János: Über den alten Ornat der evangelischer Kirche in Sopron. Separat Abdruck aus der „Neue Zeitung”. (Sopron 1903.) 17–18. Professzor Hauser = Hauser Károly festőművész, a Soproni Ipari rajziskola vezetője, Sopron Bécsi u. 3. – Bünker János Rajnárd Seebach-ban (Karintia) született 1863.04.25-én. 1876–1881 között a felsőlövői (Oberschützen) tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet. 1881–1883-ig Lékán volt házitánító, majd 1884–1891 között a soproni Lenck család házitánítója. 1890-ben nevezték ki a soproni evangélikus iskola rendes tanítójává. A Soproni Múzeumnak előbb segédőre, de 1900–1913 között múzeumi főőr, azaz Kugler Lajos levéltárigazgató – múzeumi főőr mellett az új városháza épületében az állandó kiállítás néprajzos rendezője. A Lenck-villa megvásárlása után, ide költöztette a Soproni Múzeumot, alakította ki a sírkőtérát 1913-ban, majd 1914-ben váratlanul elhunyt.

⁵ Domonkos Ottó: A magyarországi céhes szabók mintakönyvei (1630–1838). A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványa. Bp. 1997. 11. kép.

A magyarországi protestánsok vallásgyakorlatát a Bocskai-féle felkelés és hadjárat eredményeként az 1606-os bécsi békekötés biztosította. Azonban a protestánsok üldözése az osztrák birodalom tartományaiban fokozódott, különösen a fehérhegyi csata (1623) után tömegessé vált a menekülés a cseh, morva és osztrák területekről, magából Bécsből is. Sopron kiemelkedően erős protestáns városvezetése szívesen fogadta be a menekülteket, akik közül sok család végleg letelepedett a városban.⁶ Az ellenreformáció előrehaladásaként a jezsuiták nyomultak be Sopronba 1636-ban Draskovits György győri püspök és Esterházy Miklós nádor segítségével és iskolát is alapítottak. 1650-ben a császárvárosban betiltották végleg a protestáns istentiszteleteket. A Bécsbe akkreditált külföldi követek és tanácsosok a közeli Sopronban vehettek részt egyházi szertartásokon.⁷

Az 1670-ben leleplezett Wesselényi-összeesküvés felszámolása során a szervezkedés hátterében a protestánsokat is meggyanúsították, s Vittnyédi István személye miatt a világi és egyházi hatalmasságok a soproniakra is erős nyomást gyakoroltak. 1671-ben például a közösen használt temetőben végzett szertartás alkalmával nem szólhatott a Szent Mihály templom harangja. 1672-ben ráerőltették a városi tanácsra, hogy a tanácstagok fele-fele legyen evangélikus illetve katolikus.⁸ 1674-ben Szelepcsényi György esztergomi érsek követelésére át kellett adni a város templomait és iskoláit. A prédikátoroknak, káplánoknak, tanítóknak és segédeknek 15 napon belül el kellett hagyniuk a várost.⁹

Ideiglenes imaházukat a Lackner-házban rendeztek be és már március 4-én az első istentiszteletet meg is tartották az udvaron. Másnap azonban a Bäckergasse-n (mai Templom utca) az ún. Schubert és Krampel házban béreltek helyet, amelynek az udvarán két hónap alatt felépítettek egy fatemplomot. A beszentelési szertartásra 1674. május 13-án került sor, amin részt vehettek a bécsi protestáns külföldi követek és tanácsosok is. Időközben a megözvegyült Eggenberg brandenburgi hercegnő a városban telepedett le, lakásként a Vittnyedy-házat bérelte, s udvari lelkészként Lang Mátyást alkalmazta. A ház azonban az evangélikus egyház összes hívét nem tudta befogadni.¹⁰

1674 nyarán a város két prédikátorát, Barth Jánost és Sowitsch Kristófot kitiltották Sopronból és Kismartonba száműzték. A bécsi protestáns követek közös petícióban kérték a királyt a lelkipásztorok visszaengedésére. A nemleges választ követően Benedikt Oxenstierna svéd nagykövet külön levélben fordult az uralkodóhoz, de az ő kérése sem járt eredménnyel. A két prédikátor csak 1675 áprilisában térhetett vissza a városba.¹¹ Az ideiglenes fatemplomban csak 1675 karácsonyán tarthattak újból istentiszteletet. A megyei nemesek azonban már

---

⁶ Payr S. i.m. 285–286.

⁷ Payr S. i.m. 770.

⁸ Payr S. i.m. 425.

⁹ Payr S. i.m. 426.

¹⁰ Müllner M. i.m. 42–43.

¹¹ Müllner M. i.m. 44.

áprilistól kezdve ki voltak tiltva Sopronból és a város kapuinál örök ellenőrizték a bejövőket.¹²

1676. november 28-án hatalmas tűzvész söpört végig a városon, amelyben a fatemplom is porig égett, csak a szertartás értékeit, eszközeit tudták kimenteni az épületből. A soproni evangélikusok megsegítésére a városi és a külföldi adományok hihetetlen méretet öltöttek. Bécsből, Német- és Svédországból, Dániából és Norvégiából összesen 11.467 forint érkezett. A városi gyűjtés összegéből megvásárolta az egyház a két romos házat. (Schubert- és Krampel-ház) 8.325 forintért.¹³ A templom belső berendezése főként az osztrák családok adakozásából készült. Az oltár és oltárkép a Hungersbach-i Johann Carl Egg ajándéka volt, a szószéket báró Johann Ehrenreich Wurmbrand és fia állíttatta. Az új keresztelőkutat Krausz Jakab kőfaragó készítette. A soproni evangélikus egyház egyik legjelentősebb donátora a Pozsonyból 1674-ben Sopronba települt Gálffy Ádám volt. Már első 1676-ban tett nagy adománya is kiemelkedő volt, az augsburgi keresztelőtől és kancsó ötvösremek, a később ajándékozott 16 karú bronz gyertyatartó, az ezüst oltárkereszt és egy újabb kehely pedig tovább emelte a templom szertartásainak fényét, szaporította kincstárának értékeit. A külföldi személyiségek közül különösen Benedikt Oxenstierna svéd követ tűnt ki a soproniak iránti együttérzésével. A petíciókban megnyilvánult buzgalmaért 1677. február 18-án külön hálaíratot küldött hozzá a gyülekezet, kérve a további támogatást és a város evangélikus templomának családjával együtt való látogatását, melyben természetesen biztosították számukra az újjáépített ülőhelyeket is.¹⁴ Az adományok között szerepelt az 1674-ben a magyar iskola mögötti területén megvásárolt új temetőkert kőkerítése is, amelyre Egg báró végrendeletében hagyott 3.000 forintot.¹⁵ Az Egyházközség Sowitsch Ábrahám templomatyának (Kirchfater) a legválságosabb négy esztendőben (1674–1677) végzett áldozatos szervező és anyagiakat kezelő munkájának elismeréseként Lang Mátyás, Barth János Konrád és Sowitsch Kristóf mondott köszönetet.

Véleményem szerint a perselyláda a Jézus által említett és példának állított „szegény asszony fillérje” (3. kép) eredményének megszemélyesített dokumentuma. A festmény alá írt német nyelvű mottó Márk evangéliumának 41. versével idézi a történet kezdetét: *„Jesus setzet sich gegen dem Gotteskasten und schaute wie das Volk Geld einlegte (Mk. 12, 41.)”,* azaz *„És leülvén Jézus a templompersely átellenében, nézi vala, hogy a sokaság miként vet pénzt a perselybe.”* A bibliai példázat a szöveg folytatásában teljesebben így szól: *„Sok gazdag pedig sokat vet vala abba. És egy szegény özvegy asszony is odajövé, két fillért, azaz egy negyed pénzt vet bele. Akkor előszólítván tanítványait, monda nekik: Bizony mondom néktek, hogy ez a szegény özvegyasszony többet vetett, hogynem mind a többi, akik a perselybe vetettek vala. Mert azok mindnyájan az ő fölöslegükből vetének, ez pedig az ő szegénységéből, amije csak*

¹² Payr S. i.m. 461.

¹³ Payr S. i.m. 470–472.

¹⁴ Soproni Evangélikus Levéltár. Gamauf Teofil Dok. II.2. A.123. 501–503.

¹⁵ Payr S. i.m. 452.

volt, mind beveté, az ő egész vagyonát.”¹⁶ Amint láthatjuk Jézus a gazdagok adakozását a feleslegből véli és kevésbé tekinti hitbélinek, mint a szegény asszony két fillérjét.

A festmény jelenete azt bizonyítja, hogy a nagylelkű adományok hitbéliek. Az üldöztetés idei összefogás a példabeszéd alázatos megértését és együttérzését váltotta ki a hazai és külföldi hívekből. Úgy véljük, a festmény az új soproni evangélikus fatemplom felépítését és berendezését, 1677. április 18-án történt felavatását követően készülhetett, s ezért a képen megjeleníteni véljük az 1670-es évek főbb szereplőinek alakjait.

3. kép. Jézus és az adakozó szegény asszony (részlet a perselyláda fedeléről)

---

¹⁶ Szent Biblia Új Testamentom azaz a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége. Károli Gáspár fordítása. Bp. 1941. Márk Ev.12. 41–44. 68. p.

A kompozíció középpontjában – a 12 apostollal a háta mögött –, az ülő Jézust látjuk, aki jobbjával az adakozó szegényasszonyra mutat. Beszédese gesztusa, példabeszéde a körülállóknak szól. A 17. századi öltözetben megfestett, különböző rendű és rangú alakok, az evangélikus vallási közösség megjelenítői. Egy részük nyilván csak egy típust jelenít meg, s társadalmi helyükre inkább csak a városi polgári fejedők, a bécsi divatú széles karimájú kalapok, illetve a magyaros süvegek engednek következtetni. A festő nyilvánvalóan jól ismerte a nevesebb egyházi és világi személyiségek, a bécsi követek, a fejedelmi és királyi tanácsosok divatját és öltözetét épp úgy, mint a lelkészek, prédikátorok egyházi viseletét, a polgárok ünnepi öltözetét is. A típusként ábrázolt alakok sorából azonban több alak kiválik, akiknek arcvonásai egyénített karakterűnek tűnnek, ruházatuk is gondosan megfestett. A festő kompozíciós eszközökkel is kiemelte őket, s az előtérbe állította. Ezekben az alakokban a soproni evangélikusok történetének már bemutatott főszereplőit véljük felismerni.

4. kép. Eggenberg hercegnő és gróf Benedict Oxenstierna svéd követ párosa (?)
(részlet a perselyláda fedeléről)

Legfeltűnőbb közülük az adakozó szegény özvegyasszony mellé állított igen előkelő férfi és nő párosa (4.kép), akiket a soproni evangélikus egyház két legmagasabb rangú támogatójával, Eggenberg hercegnővel s az őt kísérő bécsi svéd követtel, Benedikt Oxenstiernával azonosíthatnánk, míg a festmény baloldalán, az előtérben álló, előkelő magyar főúri öltözetben, hetyke huszártisztként ábrázolt adakozó férfiút Gálffy Ádámmal, az evangélikus egyház másik nagy jótevőjével. Hármójuk közül hiteles portrét csak Oxenstierna követről ismerünk (ld. alább), a másik két kiemelt alakot társadalmi rangja, élettörténete s patrónusi szerepe alapján azonosítjuk. Mellettük, a hívők seregében, első látásra is összetartozó párokat fedezhetünk fel. A bal szélén álló lelkész alakjában Lang Mátyást, az ő feleségét s fiukat, míg a hátuk mögött papi öltözetre jellemző fehér vállgallérral Sowitsch Kristófot sejthetjük. Az előkelő főúri páros mögött balról Serpilius Jánost és harmadik feleségét, jobbra pedig Barth Jánost és feleségét, mögöttük félalakban pedig Sowitsch Ábrahám templomatya alakját.

Eggenberg hercegnő ruházata udvari méltóságához illően ünnepélyes, kettős szoknyát visel. Az alsó földig érő selyem, loknizott. A felső egybeszabott szoknya-váll aranybrokát. Elöl nyitott, loknisra szedve ívesen halad hátra, ahol földig ér. A mideres felsőrész uja a felsőkar közepéig ér, buggyosra összefogottan. Az ingváll széles csipkegallérja a vállakra fekszik, háromgyevedes ujjai a könyök fölött buggyosra fogottak, csipke kézelővel díszítve. Kerek gallérja fölött vastag gyöngysor fogja körül a nyakát. Sötét haját gyöngyös párta fogja össze, hozzáillő fülbevalókkal kiegészítve, a homlokközépre érő diadém teljessé teszi a fej ékesítését. Bal kezében alig nyitott sötét legyezőt tart, jobb kezében pedig díszes, csipkés kis kendőt láthatunk. Életkorát 68 évre becsüljük. A hercegnő korabeli arcképét eddig nem sikerült felkutatni. Nincs róla kép a családi monográfiában sem, ahol csak férje és két fiúgyermekének arcképeit láthatjuk¹⁷ (5. kép). 1680. május 8-án hunyt el, 71 éves korában. Előtte már a pestistől való félelmében, 1679. szeptemberében egész udvartartásával Rusztra menekült, ahonnan csak 1680. márciusában tért vissza a városba, Szent György utcai palotájába. Halála után házáat is és az egyházi szertatásokhoz használt eszközöket is az evangélikus egyházra hagyta. Tetemét azonban csak 1682. március 12-én

---

¹⁷ Payr S. i.m. 388. Müllner Mátyás a Sowitsch Ábrahámnak írott hálaíratban az Eggenberg hercegnőre vonatkozó származási titulusokat idézi: „...Durchlautisten Fürstin und Frauen Frauen (!) Anna Maria geborne Markgräffin zu Brandenburg, und Herzogin in Preussen, verwittibter Herzogin zu Kuman und Fürstin zu Eggenberge...” Müllner M.i.m. 46. – Eggenberg Anna Mária 1609.12.20-án született – meghalt 1680. május 8-án Sopronban. Férje Eggenberg János Antal osztrák főherceg, aki 1639-ben vette feleségül, II. Ferdinándtól szabad vallásgyakorlatot kapott. Férje 1649-ben hunyt el, ő gyermekeivel Grazban maradt, majd 1671-ben Sopronba költözött. „Eggenberg hercegné a legtekintélyesebb osztrák családokkal volt rokonságban. Nővére a száz választó fejedelemnek volt a hitvese, férje a leggazdagabb stájer herceg; lányát Dietrichstein herceg vette feleségül, fiai pedig Schwartzenberg és Liechtenstein lányokat vettek feleségül. Payr S.i.m. 388.; Heydendorff, W. E. Die Fürsten und Freiherren zu Eggenberg und die Vorfahren. Graz, Verlag Styria, 1965., 160., 177.

búcsúztatták és szállították végső nyughelyére a Bayrathban lévő családi kriptába.¹⁸

A perselyláda fedelének olajfestményén kísérője Benedikt Oxenstierna, svéd királyi követ a bécsi udvarnál, a soproni evangélikusok legfőbb pártfogója a királynál s az udvari tisztségviselőknél. 1677. április 18-i keltezéssel hálaíratot küld hozzá a soproni egyházközség vezetősége.¹⁹ Öltözéke az udvari etikettnek megfelelő. Sötét, aranygombokkal sűrűn díszített nyitott kabátja alól fehér mellény villan elő. Könyökig érő kabátujja visszahajtott aranyos szegélyű, amelyből csipkés ingujja a csuklójáig ér, kezében sétatbot. Magas fehér gallérját csipkés zsabó fogja körül. Sötét haja allonge-paróka, vállig érő loknikkal. Fejét széles karimájú, aranyzsinórral szegett kalap fedi. Rangjához illő bajuszt visel. Térdradrágjához sötét harisnyát és fekete csatos cipőt visel. Az öltözékét még ünnepélyesebbé teszi a grófi rangot is kifejező, a bal vállon átvetett széles aranypaszományos vállszalag. Derékövének baloldalán keresztmarkolatú kard függ. Ismerjük Oxenstierna gróf parókás és paróka nélküli metszetes arcképét a Merian műhely kiadványaként. A bécsi udvarnál 1674-ben foglalta el a svéd követségi állását.²⁰

---

¹⁸ Payr S. i.m.

¹⁹ Gamauf Soproni Evangélikus Levéltár. 1345.II. Alt.Dok. 1–36. 123. 501–503.p. Danksagung schreibe der Oedenburger an den Schwedische Gesande in Wien: für die Unterstützung nach den grossen Brande, von 18. Febr. 1677.... zu Wieder aufrichtung des verbranten Gottshauses 100 Reichsthaler verordnet, dabei gnädig begehre Euer Exzellenz gebabten Kirchenstuhl aufs neue zu bauen.”

²⁰ Bengt Gabrielson Oxenstierna (1623–1702) államférfi, diplomata a Baltikumban régens Litvániában, az európai béke érdekében működött: de.wikipedia.org/wiki/Bengt_Oxenstierna (2011.nov.3.). Metszetképmása Matthaeus Merian: *Theatrum Europaeum*, 1650 kötetében jelent meg.

5. kép. Az Eggenberg hercegi címer (Sopron, Szt. György u. 10. Bolodár Z. felv.)

A másik kiemelkedő személyiség minden bizonnyal Gálffy Ádám királyi kamarás, nemes főúri magyar viseletben, hetyke állásban (6. kép). Öltözete skarlátvörös hosszú dolmány, ezüst gombsorral és derékövvel zárul. Sötét csizmanadrágjához sárga szattyán csizmát visel. Világosszürke köpenye, körgallérja, félvállra van vetve. Tarsolya bőrből való, mellkasán átvett szíjon függ. Fővege púpos, széles prémezésű, tollforgóval díszítve. Magyaros bajuszt visel, testtartása személyes jelentőségét fejezi ki. Talán nem is portré a képmás,

inkább a magyar nemes és katona jellegzetes típusának a képe, de ellenőrizni nem tudjuk, mert képmás nem maradt róla.

6. kép. Gálffy Ádám(?) képmása (részlet a perselyláda fedeléről)

A Gálffy-család történetéből azonban megérthetjük magabiztos, sikeres életét. Tudjuk, hogy nemesi rangja volt, egy ideig a császári hadseregben is szolgált, majd jómódú kereskedő lett, s Pozsonyban telepedett le. 1674-ben a pozsonyi templomok és iskolák elvételét ellenző városi tanács határozatát támogatta, a foglalás biztosainak kizavarásában és megverésében vétkes polgárokat támogatta. Ezért az ottani város-vezetőkkel együtt bebörtönözték Nagyszombatban. Kiszabadulását a tizenhárom éves kislánya érte el Lipót királynál, személyes

fogadás alkalmával. A méltánytalanságokon felháborodva költözött át Sopronba, s jeles támogatója lett az evangélikus egy-házközségnek.²¹

Gálffy alakja mögött, a kép bal szélén Lang Mátyást és feleségét látjuk, az előttük álló tíz év körüli, zsinóros öltözetű, csizmás kislegénytel (7. kép).

---

²¹ Sikabonyi Gálffy Ernő: A Gálffy család története. Budapest 1966. Kézirat. Soproni Evangélikus Levéltár (Bővített kiadás) Kocsárdi, Martonosi, Szombatfalvi, Sikabonyi Gálffy család története. 1966. – A Gálffy székelyföldről származtatja magát. „Előljáró Gál” 1330-tól Báthory István lengyel király címeradományozása Gálffy Jánosnak 1577-ben kelt. Négy fia közül Dániel a Dunántúlra házasodott, Elena de Nadasd a felesége. Leszármazottai közül Tamás Szigetvár ostrománál küzdött. Ő a sikabonyi (Nyitra megye) ág alapítója. Fia Pál a trencsényi vár kapitánya 1585-ben, a Csallóközi ág alapítója. Fia János (1595) Bécsben nősült 1621-ben. Ádám fia Bécsben született 1622-ben. Gálffy János a bécsi Schwab Zsuzsannát vette feleségül. Apósa a bécsi „Kaiserlich befreite Niederlage” tagja. G. Jánosnak is sikerült a társaságba bekerülni és már mint ilyen posztókereskedő került Sopronba, mivel áttért az evangélikus hitre. 1627-ben tett polgáresküt (Házi: 5377, 485 p.) Háza a Templom u. 7-ben van 1632-ben (Dávid: 214.) Gálffy Ádám Sopronban is iskolázott, a Vas megyei Táplányban tanult magyarul a rokonságnál, majd Zsolnán a tót nyelvet tanulva. 13 éves korában Bécsbe került, jogtudóst akartak belőle nevelni, de végül is a kereskedő szakmát választotta, ő is. Tagja lett a szabadalmazott kereskedő társaságnak, de 1656-ban megszüntette tagságát. Erdélyi nemességüket, királyi címer, Gálffy Pál, a trencsényi vár kapitánya 1649-ben III. Ferdinánd a magyar nemesség közé emelte érdemei elismeréseként. (Kézirat 101-104.) – Gálffy Ádám 1641-ben a bécsi huszár ezredbe jelentkezett és mint zászlóvivő (Fahnenknecht) vett részt a lengyelországi csatákban. Súlyos sebesülése után kilépett az ezredből és európai utazással töltött három évet. Majd a kereskedő társaság tagjaként működött, 1656-ban Spindler Joachim birodalmi nemes leányát Máris Zsuzsannát vette feleségül. 1657-ben Nezsiderben birtokot vett. Erre az időre esik a császári és királyi kamarási cím elnyerése. (Kézirat 105–107.) 1663-ban ismét katona, zászlóaljot vezetett a török elleni hadjáratban. 1668-ban I. Lipót a család nemességét egész Ausztria területére kiterjesztette, amit Bécsújhelyen hirdettek ki. – A győri Szécsényi György püspök hitre való térítésének ellenállt, birtokát eladta és Pozsonyba költözött, ahol háza volt. Ott pedig Szelepcsényi György hercegprímással került összeütközésbe a pozsonyi templomok és iskolák visszavétele ellen támadt „zendülés” támogatása miatt és került Nagyszombatba börtönbe 1674-ben. Tizenhárom éves Zsuzsanna leánya I. Lipót királynál kért személyes meghallgatása után felmentették és pár hétre rá kiszabadult. A méltánytalan eljárás felháborodva költözött Sopronba, ahol szintén nagy pártfogója lett a soproni egyháznak. (Kézirat 108–109) – Schrödel József: A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházközség története. Pozsony, 1906. 217, 238.

7. kép. Lang Mátyás(?) evangélikus lelkész és felesége (részlet a perselyláda fedeléről)

A festményen egyedül ők azok, akik hangsúlyozottan kinéznek a képből, s velünk, a kép nézőivel keresik a szemkontaktust, a vizuális kapcsolatot. E beállítás miatt akár ők is lehetnének a festmény megrendelői. Lang Mátyás, udvari jóváhagyással Eggenberg hercegnő házi lelkésze volt., Hosszú hajjal, fődetlen fővel, papi talárban, lapos és fehér vállgallérral ábrázolták. Arcképét korabeli festményről és rézmetszetről (8. kép) is ismerjük.

8. kép. Lang Máttyás evangélikus lelkész metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

Feleségének, aki hét gyermeket szült, sötét ruháját széles kerek fehér csipkegallér díszíti, sötét haját csipkés szélű fehér főkötő fedti, nyakát pedig vastag aranylánc fogja körül. A rézmetszeteket Zacharias Michel soproni könyvkötő szignálta. Csatkai Endre topográfiájában írja, hogy a mester 1675–1697 között működött Sopronban.²² A házaspár mögött talán Sowitsch Kristóf városi lelkész mellképe tűnik fel, széles karimájú kalapban, lapos fehér lelkészi gallérral. Arcát bajusz és szakáll teszi jellegzetessé, amint ez hivatalához illő, és ahogy Zacharias Michel soproni rézmetsző által készített arcképéről ismerjük (9. kép).²³

A kép másik oldalán ábrázolt főúri pár mögött balra, talán Serpilius Jánost és harmadik feleségét ismerhetjük fel (10. kép).

²² Lang Máttyás arcképét az Evangélikus Múzeum arcképcsarnokából és halála után készült rézmetszetről ismerjük (1682). Soproni Evangélikus Levéltár, Rézmetszet N° 235.;Pataki Dénes: A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig. Budapest, 1951. 183.

²³ Sowitsch Kristóf arcképe, Soproni Evangélikus Levéltár, rézmetszet 233. – Payr S. A magyar protestáns papi öltöny története. Sopron 1935. 16.

9. kép. Sowitsch Kristóf metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

10. kép. Serpilius János(?) és felesége (részlet a perselyláda fedeléről)

A kiváló jogtudós Löcséről került Sopronba, itt 1660–1667 között a város magyar és német jegyzőjeként működött, pártolva az evangélikus egyházat. 1668–

1675 között városbíró volt. Metszetes arcképét (11. kép) unokája készítette.²⁴ Jellegzetes magyar öltözetet visel, sötét magas gallérú dolmányát ezüst gombsor zárja, fölötte világoskék, nyitott mentéje kétsoros gombszáras zsinórzattal. Szakállas-bajuszos fejét vastag sötét prémszegélyű púpos tetejű, vörös bársony főveg fedi. Felesége, tizenegy gyermek anyja, bordó színű bársony ruháját széles, fekete csipkegallér zárja körül. Sötét haját igazgyöngy párta díszíti.

11. kép. Serpilius János metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

A svéd követtől jobbra Barth János Konrád, Eggenberg hercegnő házi lelkészének és feleségének képmását véljük felismerni (12. kép). Barth elzászi születésű (1634) volt, teológiát végzett, majd III. Frigyes dán király megbízásával a bécsi dán követség lelkészévé nevezték ki, ahol Lilienkorn dán követ palotájában lakott 1663–1666 között. Amikor I. Lipót császár követelésére el

²⁴ Serpilius János arcképét halála után (1686) unokája Serpilius Sámuel Vilmos pozsonyi lelkész metszette rézbe. Aranykönyv Sopron, 2000. 24. Házi J.: 10198. Tizenegy gyermek született a harmadik házasságból. Háza a Templom utca 12., Dávid F. 130–131. – Nemességet szerzett 1646-ban, de polgár volt. 1677-ben 54 éves, akkor születik a tizenegyedik gyermek. Házi J. 10188. Arcképe: Payr S. 23.

kellett hagynia a követséget, akkor a svéd király engedélyével foglalta el állását Sopronban, mint városi lelkész.²⁵

12. kép. Barth János Konrád(?) és felesége (részlet a perselyláda fedeléről)

Barth János lelkészi öltözetet visel. Fejét széles karimájú kalap fedi, kissé hátra tolva. Térdig érő szürke köpenye alatt bordó ujjast visel lapos papi vállgallérral. Térd alá érő nadrágjához fehér harisnyát és csatos fekete félcipőt hord. Felesége áll alatt megkötött fekete csipkés főkötőben, széles fekete prémezésű köpenye világosszürke. Mellképes alakja jól illik párjához. Róla két metszetportrét (13. kép) és festett képmását is ismerjük, háta mögött, tudós karakterét és sokirányú érdeklődését jelző, római régiségek és érmek láthatók gyűjteményéből. Alakját az irodalom-történet, a művelődéstörténet s a soproni gyűjtéstörténet is számon tartja. A két kalap mögött a dán követ Lilienkorn bárót véljük ábrázolva. Jobbra mellettük Sowitsch Ábrahám templomatyát véljük felfedezni. Sowitsch a soproni evangélikus egyház legnehezebb négy évében (1674–1677) védte a közösség érdekeit. Az imaházak megszerzésében, az első faház építésében, az 1676-os tűzvész utáni újjáépítésben, ház és telek vásárlásban, az új fatemplom

²⁵ Barth János Konrád, arcképe: Evangélikus Levéltár. Kapcsolatai révén a külföldi követek közbenjárását többször mozdította elő a soproni evangélikus egyház érdekében. Lilienkorn követ gyakran megfordult a városban, vett részt istentiszteleteken. Payr 405, 408. Gyűjteményével ábrázolt képmásáról Csatkai –Dercsényi :Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956, 134. 1674-ből való metszet-képmása a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum metszettárában található. Ld: www.portraitindex.de

anyagi alapjainak megszervezésében elévül-hetetlen érdemeket szerzett. Ezt az áldozatos munkát méltatták hálaíratban az 1678. február 5-én kelt ajándék átadásakor.²⁶ Félalakját vörös mentében, kétsoros zsinórozású záródással, magyaros bajusszal és széles prémezésű vörös tetejű fövegben ábrázolták.

A jobb szélen belépő mezítlábas, koldus legényke öltözéke nemcsak szakadt volta okán ellentéte a sok úri, polgári viseletű jelenlévőnek. A nyugati országmertetésekben említik, kiemelik a magyar férfiak különös megjelenítését. „Die Bürger tragen auch wie sonst in Hungarn, lange Kleider von Tuch oder Zeug, und zwar meistens rot oder blau, sonderlich an Fest- und Hochzeit Tagen Röcke und Hüte mit Köstlichen Pelzwerck gefütterert, auch unten im Sommer, und in der grossen Hitz.” – írja P. C. Han a régi és az új Pannonia című művében 1686-ban.²⁷

13. kép. Barth János Konrád metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

A festmény feltevésünk szerint megrendelésre és megadott program szerint készült. A megrendelő akár, az egyébként is bőkezű adakozó, Gálffy Ádám is lehetett. A festő személyére vonatkozóan nem találunk támpontot a történetben. Igaz, tudunk arról (szintén az Extrabuch-ból), hogy 1674-ben az első fatemplom

²⁶ Müllner M.: 45–47. Arcképét nem ismerjük.

²⁷ Paul Conrad (B) Han: Alte und neu Pannonia. München 1686–1687. 26–27.

berendezésekor Lorenz Griessler bécsi festő (aki korábban a ruszti evangélikus templom oltárát és toronyóráját aranyozta) a soproni templom díszítésére egy Utolsó vacsorát ábrázoló képet ajándékozott, de nem tudjuk, hogy ez a saját műve volt e, s azt sem, hogy a ma a soproni evangélikus egyház tulajdonában lévő korabeli Utolsó vacsora festmény azonos e az általa adományozott képpel. Lorenz Giessler bécsi festőtől mindösszesen egyetlen szignált hiteles festményt, egy csendéltet ismerünk, azaz a soproni perselyláda festményének az ő nevéhez kötéséhez semmiféle támponttal nem rendelkezünk.²⁸ A Szegényasszony fillérje (Das Scherflein der Witwe) témájú soproni táblakép festője feltehetően jól ismerhette az ábrázolt személyiségeket, a svéd követtel pedig akár soproni látogatása alkalmával, akár Bécsben is kapcsolatba kerülhetett. Úgy véljük, a perselyláda fedelének festménye 1677-ben készülhetett, már az imaház újjáépítése és felszentelése (1677. február 18.) után. A győzedelmes összefogás, az 1674–1677 közötti királyi és katolikus egyházi nyomás ellenére, indokolt volt a kiemelkedő személyiségek együttes megjelenítése Jézus példabeszédének, a szegény asszony két fillére, mottó hittel teli befogadásának és átélésének az utókornak szánt példaként.

A perselyláda festménye kiemelkedő dokumentuma a soproni viselettörténetnek is, amelyen már a korábbi spanyolgalléros ábrázolásokat (Dobner Sebestyén és családja 1603., Lackner Kristóf 1602.) a németalföldi viseleti divat váltotta fel. Ennek dokumentumát találhatjuk meg a 17. századi szabó árszabásokban és hagyatéki leltárakban.²⁹ De azok a nemzetközi sokadalmak, amelyeknek Sopron városa helyet adott, mint amilyenek az országgyűlések, király, királyné koronázások voltak, mind az európai, polgári, nemesi és főúri viselet divatváltozásait követték. Időszakunkban, a szabad vallásgyakorlat kérdésében, az 1681-es soproni országgyűlés törvényhozása igyekezett nyugalmat teremteni. Az utolsó napon került sor I. Lipót császár és király hitvesének királynévá koronázására a belvárosi templomban. E jeles alkalomra 246 követ, köztük 56 protestáns érkezett a városba. Szállásukra a Fő téren álló Sárkány-háztól a Fischer-házig bezárólag a király számára voltak lefoglalva az épületek. I. Lipót császár és király a templommal szemben lévő Natl-házban szállt meg.³⁰ Természetesen a több mint háromszáz hivatalos vendég mellett sokan mások is érkeztek a városba színpompás viseletekben. A város vezető polgársága, az ide menekült és megtelepedett protestáns főurak és nemesek családtagjai is sűrítették a belváros nyüzsgését. Bizonyosság erre az Eleonóra koronázása

---

²⁸ Ismerünk egy Griessler nevű *portéfestőt* is a korabeli Bécsből, de őt Eliasnak hívták, s ő 1688-ban, Lorenz pedig 1690-ben halt meg a császárvárosban. Mindkettőjükéről legújabbban SAUR Allgemeines Künstler Lexikon Bd.62 (2009), 76–77. Lorenzről lásd Csatkaí Endre – Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. Bp.1956, 130, 289.

²⁹ Domonkos Ottó: Magyarországi céhes szabók mintakönyvei 1630–1838. Bp. 1997. 12–14 kép. 225–236, 344–347 Pozsony megyei árszabás 1668.

³⁰ Payr S. 485–487.

alkalmára készült rézmetszet is, ha azt a szemlélő alapos vizsgálat alá veszi. Hasonló képet mutat már az 1655-ben készült rézmetszet is, amely az I. Lipót pozsonyi koronázási jelenetét örökítette meg. Nem különben az eperjesi polgármester-választás ceremóniájának ábrázolása 1662-ben, amely a város plébánia templomában zajlott le.³¹

Visszatérve a festmény feltételezett megrendelőjére, Gálffy Ádámról, bizonyos, hogy nagy volt a tekintélye, s befolyása a soproni evangélikus egyház vezetőire is. Ő maga, saját sírboltja tervezésekor nem csak magára gondolt, hanem a közösség számára is használható építményt, valóságos szószéket képzelt el (14. kép). Ezt az 1686-ban bekövetkezett halálakor elhelyezett kriptá fedlapjának a felirata is bizonyítja: „*Salamonnak példabeszédei III./9. Tiszteld az Urat a te jóvoltodból. – Isten példabeszédei és jámbor keresztyének hasznára állíttatott itt ez a hely nemes és erkölcsös Gálffy Ádám úr császári és kir. kamarásnak, hogy itt nyugodtan taníthassák és hallgassák, hogyan kell meghalni az embernek Jézus Krisztusban boldogan, amint ő maga is mint saját megváltójában 1686. év július 14-én békésen 64 éves korában 6 hónapra és 5 napra boldogan elaludt és ez alatt a kő alatt a boldog feltámadást várja az örök életre.*” (A szöveg eredetije német nyelvű.) A reprezentatív, új stílusú síremlék jelentőségéről, Kiss Melindának a Soproni Szemlében megjelent tanulmányából nyerhetünk részletes elemzést.³²

---

³¹ Payr S. 477–478.; Domonkos O.: i.m. 12., 14. kép, 19–20. p.

³² Kiss Melinda: Későreneszánsz és korai barokk síremlékek Sopronban. SSz. 59 (2005). 185–206., 265–279. Függelék 4.

14. kép. Gálffy Ádám síremléke az új evangélikus temetőben (Diebold K. felv.).

A sírbolt még Gálffy Ádám életében elkészült, a család kihalásával a sír az evangélikus egyházra szállt, ide temették az egyház lelkészeit a régi temetőben való temetkezés felhagyásáig. Az építmény a jórészt kiürült sírkert közepén állt még 1924-ben is, amikor a Balfi úti új temetőbe költöztették át. Az evangélikus temető kiemelkedő minőségű példányait a Soproni Múzeum Deák téri kertjébe falhoz építve őrizték meg, Bünker János Rajnárd múzeumi főőr (múzeumigazgató) és Kugler Alajos ugyancsak múzeumi főőr, főlevéltáros együttes tervei alapján.³³ A múzeumi sírkert restaurált állapotban ismét

---

³³ Soproni Napló 1924. február 7. Tschick Kálmán: Több százéves főúri koporsók felnyitása Sopronban. Búcsú a régi evangélikus temetőtől. (Csipkés Kálmán D.O.) Tschürtz Nándor: A soproni evangélikus temetők története és síremlékei. Csipkés Kálmán forrásanyaga levéltári dokumentumokkal kiegészítve. Sopron 2006.

látogatható, s a nagy mesterségbeli tudással megfaragott és feliratokkal gazdagon ellátott sírkövei annak a 17. századi, legnagyobbbrészt németnyelvű evangélikus közösségnek az emlékezetét s a művészi reprezentációra való fogékonyságát őrzik, akinek a számára ez a festett és faragott perselyláda is készült.

***

E helyen mondok köszönetet Alpárné Dr. Szála Erzsébetnek a Soproni Evangélikus Gyűjtemények felügyelőjének és Vargáné Gálos Gyöngyinek az Evangélikus Egyház levéltárosának, a Soproni Múzeum munkatársainak és Buzási Enikő művészet-történésznek, akik segítették a perselyláda festményének sok-sok kérdését megoldani, valamint lektoromnak, Galavics Gézának.